

ISLAMSKA MISAO

Osnivač i izdavač: Fakultet za islamske studije, Novi Pazar

Za izdavača: Prof. dr. Enver Gicić

Glavni urednik: Prof. dr. Enver Gicić

Pomoćnik urednika: Prof. dr. Hajrudin Balić

Redakcija: prof. dr. Mustafa Fetić, prof. dr. Almir

Pramenković, hfz.doc. dr. Haris Hadžić, doc. dr. Siham Mevid

Šerijatski recenzent: prof. dr. Almir Pramenković

Tehnički urednik: Senad Redžepović

Lektor: Samir Škrijelj

Štampa: Grafičar, Užice

Tiraž: 500 primjeraka

Adresa redakcije: Fakultet za islamske studije,
ul. Rifata Burdževića 1, 36300 Novi Pazar

Štampanje ovog broja pomogla je Vlada R. Srbije - Kancelarija
za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

378:28

ISLAMSKA misao : godišnjak Fakulteta za islamske studije Novi Pazar /
glavni urednik Enver Gicić. - 2007, br. 1- . - Novi Pazar : Fakultet za islamske
studije, 2007- (Užice : Grafičar). - 24 cm

Godišnje.

ISSN 1452-9580 = Islamska misao (Novi Pazar)

COBISS.SR-ID 141771532

Prof. dr. hfz. Haris Hadžić

323.1(=1:497.6)(497.11)

316.722(=1:497.6)(497.11)

930.85:28

KRIZA BOŠNJAČKOG JAVNOG DISKURSA U SANDŽAKU

Apstrakt: Računajući od polovine 90-tih godina prošlog stoljeća, među bošnjačkim političkim, intelektualnim, nacionalnim, vjerskim i drugim subjektima u Sandžaku nema valjane saradnje, zajedničkog djelovanja, udruživanja potencijala i sl., a što bi doprinijelo boljem, stručnijem i legitimnijem nastupu na javnoj sceni. U radu ukratko dajemo analizu uzroka takvog stanja, koje smo mi ovdje nazvali kriza bošnjačkog javnog diskursa. Korijene takvog stanja pokušavamo sagledati kroz kompariranje historijske krize islamske civilizacije i njenog uticaja na današnji bošnjački mentalitet, kulturu dijaloga, međuljudske odnose, a sve to opserviramo kroz prizmu kur'anskih ajeta i hadisa Božijeg poslanika Muhammeda a.s. služeći se dostupnom literaturom.

Ključne riječi: Kriza, diskurs, Bošnjaci Sandžaka, islamska civilizacija, perspektiva, identitet.

Abstract: It is noticeable that since the mid-1990s of the last century there has not been a satisfactory cooperation, joint action, pooling of potentials and resources, etc. among Bosniak political, intellectual, national, religious and other relevant entities in Sandzak, which would contribute to a better, more professional and legitimate action in the public domain. In this paper, we offer a brief analysis of the causes for such a deficiency. We described this phenomenon as „The Crisis of Bosniak public discourse“. We try to identify the causes of this situation by looking at the historical crisis of Islamic civilization

and extrapolate its impacts on today's Bosniak mentality, culture of dialogue and interpersonal relations, as we observe all these through the prism of Qur'anic verses and hadith of the Prophet Muhammad (SAWS) drawing on the available literature.

Keywords: Crisis, discourse, Sandzak Bosniaks, Islamic civilization, perspective, identity.

Uvod

Etimološki posmatrano, kriza (njemački *krise*; latinski *crisis*: prosudba, procjena) znači problematičnu prijelomnu tačku povezanu s potrebom donošenja odluka, dubok, sveobuhvatan poremećaj u životu pojedinca ili funkcioniranju društva, sa snažnim i, više ili manje, teškim i trajnim posljedicama. To je prijelomno, prolazno teško stanje koje se najčešće pojavljuje kao društvena, politička, ekonomska, identitetska i sl. kriza. Diskurs, pak (lat: *discursus*, kovanica je od *dis* - dva i *cursus* - tok, putanja, pravac), znači kretanje naprijed i nazad, trčanje unaokolo, odnosno, znači govor, razgovor, analiza, dijalog, raščlanjivanje (vidi: [www enciklopedia.hr](http://www.enciklopedia.hr); velikirecnik.com; vokabular.net; sh.m.wikipedia.org). Dakle, predmet ovog rada zamišljen je kao analiza, opis, prognoza, procjena mogućnosti (ponovnog) uspostavljanja unutarbošnjačkog (unutarmuslimanskog) dijaloga i saradnje između njegovih organizacionih oblika, prvenstveno na prostorima Sandžaka. Riječju, želimo, deskriptivno predstaviti glavne segmente te krize, a onda, makar u najbitnijim naznakama nagovijestiti mogući prijedlog njenog razrješenja i prevazilaženja u skladu sa islamskim civilizacijskim postulatima. Odnosno, shodno naslovu koji smo postavili, želimo ukratko definirati i predložiti prevrjednovanje unutarbošnjačkog javnog diskursa. Primjetno je, naime, da skoro od samog nastanka višestranačkog sistema 90-tih godina prošlog stoljeća, pa sve do danas, između bošnjačkih nacionalnih, vjerskih, kulturnih, političkih i dr. subjekata skoro da i nema saradnje, nema zajedničkog sinhroniziranog rada, nema dogovaranja, koncipiranja i usaglašavanja

političkih stavova, zajedničkih akcija, zajedničkog djelovanja, a ima podjela, nesaradnje, konflikata, destrukcije, sukoba. Ti sukobi i podjele dostigle su kulminaciju kada je pokušao puč u Islamskoj zajednici 2007. godine, kada je osnovana paravjerska tvorevina, tzv. „Rijaset Srbije“. Pored toga, ako imamo u vidu ne baš ohrabrujuću prognozu stanja stvari uopće u državi i društvu, a naročito ekonomsku, socijalnu i bezbjednosnu perspektivu, onda se je opravdano zapitati da li bošnjački odgovorni ljudi, institucije, organizacije, političke stranke, Islamska zajednica, uopće, imaju kapaciteta, kompetencija, znanja, hrabrosti i sposobnosti da sagledaju, kako trenutnu tako i buduću sudbinu svog naroda na ovim prostorima, u svjetlu te svekolike krize. Zato, u ovom radu pokušat ćemo sagledati zadatak temu kroz nekoliko segmenata, u čijem fokusu će biti refleksija i uticaj nekih civilizacijskih, političkih, plemenskih, kulturoloških, historijskih kretanja na sudbinu Bošnjaka u Sandžaku, i to kroz sljedeće odjeljke: *Uspon i kriza islamske civilizacije; Kriza bošnjačkog identiteta; Odnos aktuelne državne vlasti prema bošnjačkom narodu, prema Sandžaku i prema Bosni; Saradnja sa vjerskim, kulturnim, i političkim institucijama i organima Bosne i Hercegovine; Prijedlog aktivnosti za prevazilaženje krize; te Zaključno razmatranje.*

Uspon i kriza islamske civilizacije

Sasvim je prirodno da je na Bošnjake naših prostora, kao pripadnike islama, itekako imala, a i danas permanentno ima odraza, u pozitivnom i u negativnom smislu, islamska civilizacija. Faktički, Bošnjaci, civilizacijski, kulturno i vjerski, čine sastavni dio islamskog svijeta (ummeta) i logično je da oni dijele sudbinu, dijele zlo i dobro, tj. trpe razne pozitivne i negativne reperkusije takvog naslijeđa sa svim muslimanima na zemaljskoj kugli. Zato, sagledavajući ovaj segment postavljene teme, želimo, najprije, kroz prizmu islamske civilizacije ukazati na kvalitet duhovne i materijalne osnove bošnjačko-muslimanskog duha i identiteta, koji trebaju biti valjan pretekst za bošnjačko bitisanje, kulturu, politiku, međusobnu saradnju i

funkcioniranje u životu i radu. Naime, još od VI stoljeća: „Misija islama izvodi Arape, a s njima i cijelo čovječanstvo, iz neznanja i primitivizma te iz iskvarenosti i nepravdi u novu fazu civilizacije u historiji čovječanstva, civilizaciju u kojoj se kroz integraciju i harmoniju susreću duh, materija, razum, emocije i znanje, svijet nevidljivog i vidljivog.“¹ Jer, „islamska civilizacija, koja je, od muslimanskih osvajanja do invazije Mongola, islamski svijet učinila predvodnikom cijelog civiliziranog svijeta, bez sumnje predstavlja, s aspekta discipline i moralne ustrojenosti (...), jednu svijetlu epohu ljudske civilizacije (...). I pored ogromne rasne i kulturne izmiješanosti u islamskom svijetu tog klasičnog doba, nisu postojali bilo kakvi nesporazumi i nesuglasice između muslimanskih naroda, tako da se historičar mora zapitati koliko su to čvrste bile vjerske veze koje su omogućavale da se na okupu održe toliko različiti elementi“.² Tačna je tvrdnja da „historija islama potvrđuje prosudbu o naprednosti muslimana koju je izrekao Kont Dugobino. On kaže da, ukoliko vjersko uvjerenje odvojimo od političke zbilje, nema niti jedne religije koja je više od islama posjedovala duh tolerancije i bila manje podložna ekstremizmu. Upravo ova trpeljivost i odsustvo ekstremizma u islamskom svijetu omogućili su saradnju i međusobnu potporu među različitim narodima i zajednicma, što je neophodno za napredak istinske civilizacije, čime je omogućena mirna koegzistencija raznorodnih elemenata“.³ Dakle, „islamska civilizacija, koja je na ovaj način postala baštinik starih kultura Istoka i Zapada, prethodne kulture nije samo oponašala i nastavljala, već ih je prekomponirala i upotrebljavala u tom dorađenom obliku (...). Dekadencija počinje kada se prekida odnos sa vanjskim svijetom i kada se ovo društvo suočava sa secesionističkim i ekstremnim tendencijama na unutrašnjem planu (...). U prostornom okviru islamskog svijeta bili su međusobno pomiješani različiti narodi: Arapi, Iranci, Turci, Indijci, Kinezi, Mongoli, Afrikanci, pa i štićenici (zimmije, m.p.) (...). Ova civilizacija nije bila

¹ Ebu Sulejman, A. A.: *Kriza islamske civilizacije - korijeni u kulturi i odgoju*, Biblioteka posebna izdanja, El-Kalem, CNS, Sarajevo, 2010., str. 36.

² Dr. Zarinkub, A. H.: *O historiji islamske civilizacije*, Institut „Ibni Sina“, Sarajevo, 2001., str. 17.

³ Dr. Zarinkub, A. H.: *Ibidem*, str. 20.

ni arapska, ni indijska, ni turska, niti iranska. Ona je bila islamska i sažimala je u sebi sve navedene (...), što nam sve jasno potvrđuje da je ova kultura na svom prostoru i u svom vremenu bila jedna od najvećih kultura čovječanstva (...), predstavljala je jednu novu evolucionu etapu općeljudske civilizacije (...). Upoznavanje muslimana sa naukom i teološkim raspravama počelo je u doba dinastije Emevija (661-750). U ovom periodu (koji počinje odmah nakon četvorice prvih, pravednih, halifa -hulefairrašidun, m.p.), u Siriji, Iraku i Egiptu prihvatili su islam ljudi koji su poznavali grčku, indijsku i iransku filozofiju, ili su takvi ljudi, još uvijek u staroj vjeri, bili u službi halifa i islamskih vladara.“¹

Međutim, Emevije u startu prave grešku - njihov prvi vladar Muavija ukida način izbora vladara, koji su bili uspostavili hulefairrašidini, tj. izbora halife po sistemu najboljeg među sobom, te on uspostavlja vlastitu dinastiju, čime uvodi despotski sistem vladanja, na taj način „isključujući slobodu izbora i slobodu oprečnog stava. To je pravilo kojeg su se četvorica pravovjernih halifa, u skladu sa Kur’anom i Sunnetom, pridržavali i sprovodili.“² Samim tim, Muavija ukida šuru - pravilo dogovaranja, koje je uspostavio još Pejgamber Muhammed a.s., a potom ga striktno poštovala prva četvorica halifa. „Ovaj Muavijin korak izazvao je velike reakcije, iza kojih je uslijedila pojava raznih opozicionih pokreta, kako miroljubivih tako i militantnih, koji su dugo poslije toga iscrpljivali islamsku zajednicu i prouzročili mnogo patnji i prolijevanja krvi. Neki od tih pokreta išli su toliko daleko da su se odvojili i obrazovali zasebnu frakciju, koja je bila spremna čak i na saradnju sa stranim elementima.“³

Nakon Emevija, nova dinastija, koja je islamskim ummetom vladala od 750. do 1258. godine, bili su Abasije. „Abasidi su započeli svoju vladavinu parolama: pravda, jednakost i dosljednost u primjeni kur’anskih i sunnetskih normi i preporuka. No, vrlo brzo su, na ovaj ili onaj način, počeli da izvrđavaju i krše propise. Bolest, od koje su болоvali

¹ Ibidem, str. 25, 27, 29. i 43.

² Halil, I.: *Uprava i vlast kroz historiju islama*, Bilcdruk, Sarajevo, 1995., str. 49.

³ Ibidem.

i na kraju stradali njihovi prethodnici Umajadi, vrlo brzo ih je zahvatila. U politici nove vlasti nije se javila nikakva bitnija promjena. Oni su, kao i Umajadi, primjenjivali dinastički sistem vlasti. Što se tiče plemenskih podvojenosti i sukoba koji su rastočili organizam umajadske države, oni su zbog slabljenja osjećanja plemenske pripadnosti i njihovog utapanja u šire i jače tokove i struje u abasidsko doba prevaziđeni. Sukobi i podvojenost, međutim, javili su se sada u drugačijim okvirima i oblicima - prvo na relaciji Arapi i Perzijanci, a zatim Arapi i Perzijanci s jedne, a Turci s druge strane. To je na isti način oslabilo i upropastilo abasidsku državu, kao što su plemenski sukobi upropastili umajadsku.“¹

Turci Osmanlije preuzimaju halifat i vladaju od 1299. do 1923. godine. Bila je to izuzetno moćna i stabilna imperija, međutim i ona je doživjela svoj raspad i kraj. „Razvivši vojnu, vanjsku stranu islama, Osmani su zanemarili kulturni i civilizacijski razvoj, unutarnje istovremeno razumijevanje islama i političke stvarnosti, i to je bila katastrofalna pogreška ovog perioda islamske vlasti.“²

U ovih par, gore naznačenih, napomena iznijeli smo kraći osvrt na historijske činjenice u vezi „uspona“ i „pada“ islamske civilizacije. No, nažalost, i dan-danas, kao baštinik islamske civilizacije, čitav islamski „ummet je zaista u krizi, iako mu ne nedostaje ni materijalnih ni ljudskih resursa. Islamski ummet broji (...) petinu čovječanstva i ne nedostaju mu vrijednosti i principi niti uzvišeni ciljevi i nakane kojima islam obiluje. Šta je onda pogodilo ummet? Kako je skrenuo sa svoga puta? Kako je spriječeno pogonsko djelovanje duha islama u njemu i šta je dovelo do ovog stanja nemoći, zaostalosti i slabosti u kojem se nalazi. Zašto već stoljećima ne uspijevaju pokušaji reforme i projekti promjene, vraćanja životne snage i korigiranja hoda?“³

Naravno, bilo je pokušaja da se odgovori na pitanja koja se tiču krize, dekadence, pada islamske civilizacije i nemogućnosti adekvatne i uspješne obnove i reforme. Npr. Muhjuddin ibn Arebi (1165-1240),

¹ Ibidem, str. 55.

² Ibidem, str. 63.

³ Ebu Sulejman, A. A.: *Kriza islamske civilizacije...* Ibidem, str. 33.

Ibn Tejmija (1263-1328), Imam Šatibi (umro 1388.), Ibn Haldun (1332-1406). Ovdje posebno ukazujemo na Imami Gazaliju (1058-1111), koji je napisao poznato djelo *Ihjai-ulumid-din*, pokušavajući da odgovori na pitanje kako oživjeti vjerske nauke, a samim tim ozdraviti boljke ummeta svog vremena i izbaviti ga iz zabluda i stranputica. Znamo da je i jedan poznati Bošnjak, Hasan Kafija Prušćak (1544-1616), također, u svome poznatom djelu *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* pokušavao koncipirati principe uspješnog vladanja i prevazilaženja manjkavosti u tadašnjem Osmanskom carstvu. Smatramo važnim ovdje istaći poznate islamske reformatore i tzv. moderniste, koji su se pojavili u XIX i početkom XX stoljeća: Hindus Sir Sejjid Ahmed Han (1817-1898), Egipćanin Muhammed Abduhu (1849-1905), Iranac Džemaluddin Afgani (1838-1897), Libanac Rešid Rida (1865-1935) i Pakistanac Muhammed Ikbal (1877-1938). Mi za potrebe ovog rada citiramo već gore spomenutog savremenog autora Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana, koji u vezi neuspjeha reformi u organiziranju ummeta kaže: „Odgovor je da se to nije desilo zato što ne postoji želja za dobrim stanjem i reformom, jer je uloženo mnogo i još se ulaže, ali je očito da su faktori koji koč i vode ustranu mnogobrojni i imaju duboke korijene, da su se događaji odvijali velikom brzinom i da su bili jači od uložene energije koja ih nije bila u stanju slijediti, a kamoli ih prevazilaziti i učestvovati u zacrtavanju njihova toka. Stoga je djelovanje ummeta bilo bliže reakcijama koje su znak da se događaji ne kontroliraju, da se ne promišlja o problemima, da se ne razumije njihova priroda i da ne postoji sposobnost da se na njih adekvatno odgovori.“¹

Ono što i pored svega treba pravilno razumjeti jeste činjenica, da taj „izvjestan kulturni rascjep s kojim se suočava islamski svijet, kao uostalom i neka druga savremena duštva, prirodan je rezultat sukoba naslijeđenih tradicionalnih shvatanja, s jedne strane, i savremenih civilizacijsko-znanstvenih poimanja, s druge strane!“²

¹ Ebu Sulejman, A. A.: Ibidem, str. 33.

² Šukrić, N.: *Povijest islamske kulture i civilizacije*, ITF, Sarajevo, 1989., str. 13.

Kriza bošnjačkog identiteta

Suština ovog našeg rada je, ustvari, kako smo to i naznačili u uvodu, pokušaj odgonetanja problema nedostatka unutarbošnjačkog pozitivnog javnog diskursa, tj. dijaloga, zajedništva, dogovaranja, zauzimanja zajedničkih stavova o sudbinskim pitanjima i sl. Naravno, Bošnjaci kao narod na ovim našim prostorima se, poodavno, nalaze u svekolikoj, dubokoj krizi. Nadamo se ne svi, ali u jednom velikom dijelu Bošnjaci su izgubili osjećaj pripadnosti, ne samo islamskom ummetu i islamskoj civilizaciji, nego i svom nacionanom korpusu, svom narodu, svojoj kulturi, svojoj vjeri. Postali su nezainteresirani, čak indiferentni prema svom vatanu, svojoj budućnosti, svojoj vjerskoj zajednici, svojim nacionalnim institucijama, svojoj domovini. Takvo stanje stvari dovelo je do toga da prosječni Bošnjak, danas, negativistički i nihilistički misli da je izgubio nadu u bolje sutra, da nema ambicija za obrazovanjem i usavršavanjem, da je postao bezosjećajan, da ne vodi računa o pravilnom vaspitanju i obrazovanju djece, i nažalost, u većini slučajeva je ponižen. Ono što smo gore istakli u vezi krize islamske civilizacije i islamskog ummeta u globalu, sve se to, analogno, može reći i u vezi bošnjačkog naroda kao dijela ummeta na mikro planu. Govoreći uopće o islamskom ummetu i njegovoj krizi identiteta, citirani autor, Ebu Sulejman, iznosi dijagnozu stanja, koja se sasvim logično može primijeniti i na naše Bošnjake, pa kaže: „Muslimanske mase postale su žrtvom nepravdi i despotizma, političkog terora i idejnog zastrašivanja, pa su ih počeli obuzimati snishodljivost i pasivizam. Postepeno su se udaljavale od zalaženja u prostranstva istraživanja, ispitivanja, gradnje i kreativnih poslova, tonući u bespuća siromaštva, praznovjerja i neznanja. Na toj tački čovjek gubi samopouzdanje u sebe, gubi inicijativu u životnim pitanjima, gubi sposobnost realiziranja mogućnosti koje mu se pružaju.“¹ Nije teško, uz rizik moguće reakcije na ove naše stavove, još konkretnije opisati hal i stanje pripadnika bošnjačkog naroda na ovim našim prostorima. Dakle, u posljednjih 30-tak godina događa se jedan permanentan sukob i neslaganje

¹ Ibidem, str. 77.

između bošnjačkih političkih stranaka, političkih stranaka i Islamske zajednice, te između političke i intelektualne elite ovog naroda. To je naročito dovelo do poraza, do udaljavanja i isključivanja intelektualne elite iz praktičnog života. Čak odnos između pripadnika tih „elitnih“ grupacija često puta dobija neprijateljski, zavidnički, nekulturan, neetički, neciviliziran karakter. I, tako, pozitivni potencijali, kreativnost i energija bošnjačkog naroda ne dolaze do punog izražaja. Uz sve to, intelektualce je zahvatila letargija, lijenost, učmalost, isključenost iz javnog diskursa i nedostatak inicijative (čast izuzecima). Oni ne žele stupiti na javnu scenu i preuzeti odgovornost. I, naravno logična posljedica svega toga jeste da se nesposobnim ljudima povjeravaju odgovorne dužnosti u državi i društvu. Uz žalosnu konstataciju, obični pripadnici bošnjačkog naroda postali su „potrošni materijal“ tog nezdravog sukoba između intelektualne i političke elite. I, što je još najgore, svi ti sukobi, nesuvisle polemike i konflikti doveli su do zanemarivanja odgojne komponente djece i omladine, kao baze za buduća pregnuća i razvoj. Malte ne, mladi su prepušteni sami sebi. A, odgoj djeteta, uopće, da je sreće, trebalo bi da bude centralni 'naučni problem' u svim društvima, zajednicama i državama danas. Naročito je to slučaj sa bošnjačkom omladinom rasutom od rodnog Sandžaka do mnogih evropskih i svjetskih gradova i država. Dakle, imamo jedno strašno zanemarivanje i neshvatanje važnosti djeteta, a *pro forme* kažemo „na mlađima svijet ostaje“. I, onda, slijedi uzročno-posljedična konstatacija - imamo svekoliku krizu bošnjačkog identiteta. Imamo nesposobnost pravilnog procjenjivanja stanja stvari i osmišljavanja koraka ozdravljenja, koraka promjene bošnjačke sudbinske paradigme, promjene diskursa, pokretanja međusobnog dijaloga i prevazilaženja postojeće krize. Jednom riječju, svi oni potencijali koji još postoje u bošnjačkom narodu, kada bi se objedinili, pokrenuli bi mnoge stvari s mrtve tačke. Ovako, bošnjački narod, što bi rekao naš autor Ebu Sulejman, „liči na rasklopljenu mašinu - postoje svi dijelovi, ali ne radi“.

Naravno, mora postojati jedna svekolika saradnja intelektualaca, političara, vjerskih velikodostojnika, s jedne strane, i širokih narodnih

masa s druge strane, jer „uloga vođa i partija čini važan elemenat historijskog podsticaja, ali osnovnu pokretačku snagu toka povijesti daju narodne mase, u kojima se javljaju ideje, stranke i principi. Ličnost ma koliko odskakala svojom genijalnošću i hrabrošću, ustvari je plod svoje šire društvene sredine. Ona je direktan ili indirektan izraz težnji njenih ciljeva u duhovnom i materijalnom pogledu. Pojedinaac, ma koliko jak, ne može imati nekog značajnijeg utjecaja u društvenom životu, osim ako se njegova volja ne podudara sa htijenjima društva i ako se ova dva htijenja ne usmjere paralelno ka jednom cilju. Na osnovu izloženog, pojedinac je odraz povijesne nužnosti i odraz društvene svijesti“.¹

Odnos državne vlasti prema bošnjačkom narodu, prema Sandžaku i prema BiH

Nikada se državne vlasti Srbije i Crne Gore, kao ni ranije vlasti svih bivših Jugoslavija, nisu blagonaklono odnosile prema bošnjačkom narodu na području Sandžaka, kao ni uopće prema regiji Sandžak. Na njih se gledalo s predrasudama, kao na ostatke turskog elementa, iako su Bošnjaci evropski autohtoni narod, bliski biološkoj supstanci drugih autohtonih naroda na ovim prostorima. Ova historijska, multietnička, multikulturalna i multivjerska oblast je kroz duge historijske periode, u svakom pogledu, bila zapostavljena, naročito privredno i ekonomski, a svakako i investiciono, razvojno, kulturno, zdravstveno, obrazovno. Zbog takvog tretmana ljudi u Sandžaku nisu vidjeli mogućnost za svoj opstanak, za razvoj i bolju budućnost, što je dovelo do iseljavanja i migracija, svakako ne samo Bošnjaka, nego i drugih građana - Srba, Crnogoraca, Albanaca u druge sredine, gradove i države. Naročito su, u pojedinim vremenskim razdobljima, bili poznati slučajevi raznih pritisaka, zastrašivanja, hapšenja, suđenja, pa i ubistava prije svega pripadnika bošnjačkog naroda. Sve je to imalo odraza na stvaranje osjećanja neslobode, ne samo kod običnog naroda, nego i kod bošnjačkog političkog i vjerskog establišmenta, a što se, opet,

¹ Šukrić, N.: Ibidem, str. 11, fusnota 2.

odražavalo na formiranje njihovog mentaliteta i načina mišljenja, snishodljivog ponašanja i poltronskog odnosa prema organima vlasti, korupciji i potkupljivosti. I, što je najgore, takav život je dovodio do nezdravog rivalstva i sukoba unutar samih bošnjačkih političkih i vjerskih struktura, do dodvoravanja vlastima i sticanja ličnih privilegija, od kojih većina običnog naroda nije imala nikakve koristi. Od 90-tih godina prošlog stoljeća nacionalističke politike mnogih političkih stranaka nastalih unutar zajedničke države SFRJ dovele su do totalnog poremećaja do tada prilično dobro uspostavljenih međuetničkih i međuvjerskih odnosa, a što je najgore, takve politike su dovele do rata i raspada same te nekada nam zajedničke države. Posljedice takvog stanja stvari osjećaju se i danas i naročito su ostavile odraza na način mišljenja i promišljanja istaknutih bošnjačkih ličnosti. Naime, ti politički misleći ljudi ni do danas nisu sposobni da zajednički osmisle budućnost svoju i svog naroda, nisu u stanju da se međusobno izmire, da koncipiraju buduću diskurs međusobnih odnosa, da makar započnu sa dijalogom, pomirenjem i prevazilaženjem nastale krize. Aktuelne državne vlasti Srbije i Crne Gore, također, nisu u stanju da uspostave dobre međudržavne odnose sa svojim susjednim državama, a naročito ne sa Bosnom i Hercegovinom, koju Bošnjaci doživljavaju kao svoju matičnu državu, što također ima uticaja na bošnjački politički, vjerski i intelektualni establišment. Sve to izaziva zebnju, egzistencijalnu nesigurnost i osjećanje životne ugroženosti. Faktički, na sceni smo dobili uplašenog, nesuvislog, nesposobnog, nekompetentnog, nekreativnog bošnjačkog subjekta koji nije u stanju da osmisli program opstanka i pomirenja ne smo unutar svog nacionalnog korpusa, nego ni budućeg međuetničkog, međuvjerskog i međunacionalnog suživota i saradnje, razvoja, napretka i koegzistencije.

Saradnja sa vjerskim, kulturnim i političkim institucijama i organima BiH

Čitava ova kriza koja je zahvatila političke, vjerske, kulturne, institucionalne i druge strukture bošnjačkog naroda u Sandžaku dovela je do toga da skoro i nema saradnje tih struktura sa istim takvim strukturama u državi Bosni i Hercegovini, kao matičnoj državi svih Bošnjaka. Nema značajnije saradnje između političkih stranaka, naučnih i obrazovnih, kulturnih, sportskih, privrednih, turističkih i sl. institucija i udruženja. Očito je da nedostatak saradnje i dobrosusjedskih odnosa između države Srbije i njenih organa, s jedne strane, i države BiH i njenih organa i institucija, s druge strane, ima direktnog negativnog uticaja na ukupne odnose između dvije države i dva naroda. Takvi odnosi dovode do paralize i blokade bilo kakvih dobrih inicijativa, saradnje, međusobnog poštovanja i uvažavanja između tih dviju veoma značajnih država na Balkanu. Da nije saradnje unutar struktura Islamske zajednice u Srbiji i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, došlo bi do totalnog identitetskog, kulturološkog, političkog, nacionalnog, vjerskog i sl. udaljavanja Bošnjaka Sandžaka od svog matičnog dijela Bošnjaka u BiH.

Prijedlog aktivnosti za prevazilaženje krize

Ono što odmah čitaocu zapada za oko jeste potreba da bez odlaganja treba poduzeti neophodne aktivnosti u cilju prevazilaženja ove svekolike krize. Želim naglasiti da Mešihat islamske zajednice u Srbiji nikada nije prestao da poziva na dijalog i pomirenje, ali na principima pravde i pravičnosti, dok je bio predsjednik Mešihata rahmetli muftija akademik Muamer-ef. Zukorlić, a i nakon njega, to isto do danas čini i aktuelni predsjednik Mešihata muftija dr. Mevlud-ef. Dudić. S obzirom da Bošnjaci pripadaju islamskoj kulturi i civilizaciji, mi ćemo ovdje ukazati na neke načine izlaska iz krize oslanjajući se upravo na postulate vjere islama. Alija Ibn Ebi Talib r.a. kaže: „Božiji Poslanik s.a.v.s. rekao je: 'Zbilja, nastat će smutnja!' Pa sam ga ja (kaže

Alija) pitao: 'A šta je izlaz iz smutnje, Božiji Poslaniče?' Na to je Božiji Poslanik rekao: '(Izlaz iz smutnje je) Božija Knjiga, u kojoj su vijesti o onom/onima što bi(jahu) prije vas, navještenje o onom/onima što će doći poslije vas. Kur'an je presuda među vama, on je odsječni govor i nije lakrdija. Koji silnik Kur'an napusti, Bog će ga uništiti; ko mimo njega uputu traži, Bog će ga prepustiti zabludi. Kur'an je čvrsto Božije uže, on je mudra opomena, on je Pravi put, onaj kojim se ne skreće u strasti. Kur'anom se ne brkaju jezici, učenjaci ga se ne mogu zasititi, mnoštvom ponavljanja Kur'an se ne troši, divote Kur'ana se ne iscrpljuju, Kuran je to zaštita džinni - kada su ga čuli - nisu ni časa časili, a rekli su: 'Mi smo zbilja Kur'an, koji divotu pobuđuje, slušali, koji Pravoj stazi vodi i u njega vjerujemo mi!'¹ Ko po Kur'anu govori, istinu veli; ko po njemu radi, bit će nagrađen; ko po njemu sudi, pravedno sudi; ko Kur'anu poziva, upućen je na Pravi put.'²

„A ti Putu Gospodara svoga pozovi mudročću i savjetom lijepim i s njima ti raspravljaj na način najljepši. Ako kanite da na nepravdu uzvratite, tad uzvratite samo onoliko koliko vam bi učinjeno! A ako se strpите, pa to je zaista za strpljive bolje!”³

„Dobro i zlo nisu isto! Zlo dobrim uzvрати, pa će ti dušmanin tvoj odjednom prisni prijatelj postati!”⁴

„Da je Gospodar tvoj htio, On bi sve ljude jedne vjere učinio!”⁵

„Nema prisile u vjeri!”⁶ (Ovo se smatra i kao zabrana prisile i kao uputa na neprimjenjivost prisile protiv savjesti - forum internum).

„Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da bi ste se opomenuli, Bog vas savjetuje!”⁷

¹ El-Džinn, 1-2.

² Hadis prenosi Muslim - Citirano prema Ebu Sulejman, A.A.: *Univerzalna civilizacijska kur'anska vizija - Temeljno ishodište za čovjekov preporod*, El-Kalem; CNS, Sarajevo, 2011., str. 19-20.

³ En-Nahl, 125-126.

⁴ Fussilet, 34.

⁵ Hud, 118.

⁶ El-Bekare, 256.

⁷ En-Nahl, 90.

„A da Bog ljude jedne s drugima ne savlađuje, na Zemlji bi nered nastao!“¹

„Da Bog ne suzbija ljude jedne drugima, porušeni bi do temelja bili manastiri, i crkve, i sinagoge, i džamije u kojima se mnogo spominje Božije ime! A Bog će zbilja pomoći one koji Njega pomognu! – Bog je doista Moćan i Silan!“²

„Eš-šura (dogovaranje) je, prema tome, vitalna institucija čovjekovog društvenog opstanka. Jer, zajednici pripada da propiše pravila zarad zaštite egzistencije zajednice (...). U tom je pogledu karakterističan ajet: - Neka među vama jedna zajednica bude koja će dobru pozivati, čestitost i poštenje naređivati, a zlo zabranjivati! Eto, takvi su oni koji će uspjeti!“³

„Ne postoji nikakvo kur’ansko opravdanje za nepristojno ponašanje prema nemuslimanima. (...) Kršćani i Jevreji igraju, zahvaljujući islamskom manjinskom pravu, značajnu, pozitivnu ulogu u muslimanskom društvu. Konačno, nije tek peti halifa Muavija oženio kršćanku, nego već i Muhammed a.s. Mariju.“⁴

„O ljudi, bojte se vašeg Gospodara Koji vas je od jedne duše stvorio i od nje stvorio par i od njih dvoje rasijao mnoge muškarce i žene. I bojte se Allaha s imenom Čijim jedni druge molite. I rodbinske veze ne kidajte, jer Allah, zaista, stalno nad vama bdije!“⁵

„O ljudi, Mi smo vas od jednog čovjeka i jedne žene stvorili i učinili vas narodima i plemenima da bi ste se međusobno upoznawali. Najplemenitiji među vama je onaj ko je najbogobojazniji. Zaista Allah sve zna i nije Mu ništa skriveno!“⁶

„...Budite uvijek pravedni, svjedočite Allaha radi, makar i protiv

¹ El-Hadždž, 40.

² En-Nur, 55.

³ Alu-Imran, 104.

⁴ Hofmann, M. W., *Islam u trećem mileniju*, Libris, Sarajevo, 2004., str. 215.

⁵ En-Nisa', 1.

⁶ El-Hudžurat, 13.

*samih sebe, roditelja ili rodbine...!*¹

„Neka vas mržnja prema nekim ljudima nikako ne navede da nepravedni budete. Pravedni budite, to je najbliže bogobožnosti, i Allaha se bojte...!“²

„Ne pripada nama ko poziva na razlikovanje po plemenskoj pripadnosti, ne pripada nama ko se bori u ime plemenske pripadnosti, i ne pripada nama ko umre zadojen plemenskom zagriženošću!“³

„Od Va’ila ibn el-Eska’a prenosi se da je rekao: ‘O Božiji Poslaniče, šta je *el-’asabijja* (plemenska ostrašćenost)?’ Pa je Božiji Poslanik s.a.v.s. odgovorio: ‘*Asabijja* je da pomogneš svoj narod da čini zulum!’“⁴

Zaključno razmatranje

U ovom kraćem radu osvrnuli smo se na najistaknutije negativnosti bošnjačkog/muslimanskog naroda, koje smo sagledali kroz prizmu vjere islama i islamske kulture i civilizacije. Jer, islamsku civilizaciju i vjeru islam smatramo valjanim mjerilom i primjerom za razrješenje zadate teme. Jer „islam... To je vizija pravde, bratstva, milosti, mira i izgradnje. Stoga, kur’anski diskurs nije (...) diskurs svojstven nekom plemenu, niti narodu, ni grupaciji ni klasi. To je diskurs čovjeku i svjetovima (...); diskurs knjige, znanja, čitanja (kira’et), razmišljanja i proučavanja; to je diskurs uma, argumenta i uvjeravanja; diskurs upute, usmjerenja i upućivanja; diskurs bratimljenja, pravde, izgradnje i mira!“⁵

Odgovornost je intelektualaca, odgajatelja, obrazovanih ljudi, profesora i učitelja da uzmu inicijativu u svoje ruke i stave u funkciju

¹ En-Nisa’, 4.

² El-Ma’ide, 8.

³ Ebu Davud, *Sunen*, 4456 (Hadis citiran prema Ebu Sulejman, A.A., Ibidem, str. 101.

⁴ Hadis prenosi Ebu Davud u svome *Sunenu*, IV/231, Kitab el-adab, poglavlje: *O el-asabijji*, hadis broj 5119 (Citirano prema: Ebu Sulejman, Ibidem, str. 196.).

⁵ Ebu Sulejman, A.A. Ibidem, str. 146.

ključ koji pokreće mirne promjene i korjenite reforme.¹

Nažalost, danas se „u ummetu se rodila robovska psihologija koju karakterizira individualnost, strah i nepostojanje inicijative, a što je ummet pretvorilo u indiferentno tijelo bez težnji za jedinstvom i solidarnošću, bez duha i hrabrosti, bez moći kreativnosti i inicijative. Tako je ummet postao žrtvom svakog neprijatelja i pohlepnika. Zavladała je kriza muslimanskog intelektualnog mišljenja. Dužnost intelektualaca je da pokažu hrabrost, siđu u arenu i late se posla. Muslimanski um dužan se okoristiti civilizacijskim naslijeđem čovječanstva koje mu stoji na raspolganju u svim područjima ljudskog saznanja. Priroda političkog diskursa je da radi na zbijanju redova i oživljavanju nade, ali ako on ne ostavi prostora za kritički intelektualni diskurs, ummet neće uspjeti obnoviti energiju, neće je moći razvijati i neće se moći suprotstaviti izazovima“.²

„Mora se ponovo vratiti islamska civilizacijska vizija bazirana na vjeri u Jednog Boga te civilizacijskoj kreativnosti i dobru. (...) Mišljenje i intelektualci, obrazovani ljudi predstavljaju jezgro iz kojeg treba krenuti reforma.“³

„Nedostatak moralne hrabrosti i kritičkog mišljenja, te postojanje straha koji je ovladao pripadnicima ummeta, učinili su najveći broj ponuđenih rješenja površnim, subjektivnim i blijedim. Ovo su faktori koji onemogućavaju temeljito istraživanje i ozbiljnu analizu...“⁴

Zato, na kraju ovog rada ukazujemo na poruku našeg gore citiranog autora, a koja se itekako analogno može primijeniti i na nas Bošnjake u Sandžaku, a koja glasi: „Smatram da je došlo vrijeme da se elita mislilaca, znanstvenika i obrazovanih ljudi sastanu na dobro pripremljenoj konferenciji s koje će izaći pred ummet s proglasom općih principa koji se tiču temeljnih pitanja života ummeta. Na toj konferenciji bili bi postavljeni opći temelji i razmotrene težnje, opća načela, principi, prioriteti i izazovi.“⁵

¹ Ibidem, str. 285.

² Ibidem, str. 282.

³ Ibidem, str. 283.

⁴ Ebu Sulejman, A.A. Ibidem, str. 21.

⁵ Ibidem, str. 270.

Izvori i literatura:

- Prijevod Kur'ana a.š.
- **Dr. Zarinkub, A. H.:** *O historiji islamske civilizacije*, Institut „Ibni Sina“ Sarajevo, 2001.
- **Ebu Sulejman, A. A.:** *Kriza islamske civilizacije - korijeni u kulturi i odgoju*, Biblioteka posebna izdanja, El-Kalem, CNS, Sarajevo, 2010.
- **Ebu Sulejman, A.A.:** *Univerzalna civilizacijska kur'anska vizija – Temeljno ishodište za čovjekov preporod*, El-Kalem; CNS, Sarajevo, 2011.
- **Halil, I.:** *Uprava i vlast kroz istoriju islama*, Bilcdruk, Sarajevo, 1995.
- **Hofmann, M. W.,** *Islam u trećem mileniju*, Libris, Sarajevo, 2004.
- **Šukrić, N.:** *Povijest islamske kulture i civilizacije*, ITF, Sarajevo, 1989.
- www.enciklopedia.hr;
- velikirecnik.com;
- vokabular.net;
- sh.m.wikipedia.org.